

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2023/11/tottos-gabor-aki-eloszor-emlekezett-az-aradi-tizenharomra-14-03-13/>

Töttös Gábor

Aki először emlékezett az aradi tizenháromra

Egy Garay-vers és hatása¹

Az 1812-ben Szekszárdon született, már 27 évesen munkásságáért akadémikus Garay János nevét leginkább Az *obsitos* főhőse, Hány János tartotta fenn. Kevesen gondolnák, hogy *Kont* és *Magyar hölgy* című versével kora legnépszerűbb alkotói közé tartozott. A forradalmi kormányzat őt bízta meg az egyetem magyar tanszékének vezetésével is, de az idők viharában ez csak álom marad: a költő betegen nyomorog családjával.

Nem csekély emberi és írói bátorságról tett tanúbizonyságot, amikor – éppen egy évvel az aradi 13 halála után – 1850. október 6-án a Pesti Röpivék² első számában közzétette *Honvéd halála* című költeményét. Szilágyi Sándor, a lap szerkesztője ezt fűzte hozzá: „Garaynk, a magyar nők kedvenc dalnoka, két év óta beteg, szenvedő... Oly nehezen

nélkülöztük édes dalait, s mennydörgő szózatát a régi századok véres napjaiból. Isten meghallgatá imánkat. Visszaadá őt nemzetének, mely úgy érezé hiányát... Az első dalt, mit ajkai felgyógyulása után elzengének, szerencsések vagyunk lapjaink számára elnyerhetni. Isten tartsa meg őt, honának és nemzetének büszkeségét!”³

A közismert történelmi előzményeken kívül a költő figyelmét egy különös, megható gesztus irányíthatta Aradra. Súlyos betegségéről és inségéről hírt adtak az újságok, többen verset intéztek hozzá, s az aradi várban raboskodó honvédek a napi élelmezésükre kapott 8 krajcárnyi ellátmányukból Garay megsegítésére gyűjtést rendeztek Gyallay Gusztáv alezredes vezetésével. Az ő 1849. december 28-án kelt levele tudatta a költővel, hogy noha: „...csak gyenge segedelemmel siethetek Ön állapota könnyebbítésére, sikerült mindazonáltal 61 frt 2 kr-t ... ezüstpénzben összeszedni, mely összeget egy innen szabadult fogoly társom Andorffy Károly által ezennel megküldöm – legyen az legalább záloga ön iránti tiszteletünknek és törekvésünknek, helyzete könnyebbítésére.”⁴

Sokan a vers létezéséről sem tudnak, bölcs irodalomkönyveink megkímélik tőle a nyiladozó értelmű

Töttös Gábor: Aki először emlékezett az aradi tizenháromra
Egy Garay-vers és hatása

ifjúságot, mondván, nem más, mint a vadromantika terméke, egyéb jelentősége nincs. S látszólag a bős bírálóknak igazuk is van, hiszen a történet dióhéjban annyi, hogy a csata után honvédek temető sírásók fölfedezik a vers több sebtől vérző, de életben maradt főhősét. Megnyugtadják, hogy bár vereséget szenvedtek, de őt megmentik ápolásukkal. A honvéd a hír hallatára letépi kötéseit, meg akar halni, mert élete értelme veszett el, meg is hal, és eltemetik.

Őt emberöltővel az események után valóban romantikus túlzásnak látszik a történet, de hiteles szemtanúk beszéltek a világosi fegyverletételt követő öngyilkosságokról, s miért ne érezhetett volna erre vágyat az a honvéd, aki sebeket szerzett a csatában a szabadságért? Mindenesetre Arany János baráti levélben így fejezte ki elismerését: „*Kedves jó barátom! Bocsáss meg tolakodásomnak, de nem állhatom meg, hogy olvasva szép versedet a Röpívekben, ki ne jelentsem örvendezésemet állapotod javulása iránt.* (Utolsó híre Garay súlyos betegségéről szolt.) *Így barátom, így, pöngesd mesteri lantodat – nagy szükség van arra, most, ha valaha, midőn mint Tompa írja nekem magánlevélben, »mezítlábos kamaszok hanczúroznak a magyar Parnasszus jól mívelt téréin«...*”⁵ Higgyük el Aranynek, hogy a vers megírása, mívessége, megjelentetése valódi tett volt.

Azt is tudjuk, hogy Garaynak, aki csupán Kossalkó János hadbíró jóindulatából kerül el a felelősségre vonást, Geringer Károly „akkori országfőnök” szánalomból nevezi ki az egyetemhez könyvtártisztnek, nehogy éhen haljon, s „*elhagyta őt testi erejének, szeme világának, szelleme rugékonyságának jobb része*”:⁶ oka lett volna csöndben maradni. Ez föl sem tűnne, hiszen a magyar irodalom jelesei csüggedten, mélységesen hallgatnak. Garay emberi nagyságát mutatja, hogy fontosabbnak látta a méltó emlék állítását.

Versét hajdanán sokan ismerhették, bizonyára meg is tanulták, de a XX. századra már legkiválóbb irodalomtörténészeink is megfélekedtek róla. A Pakson született, Pozsonyban nevelkedett Kovács Endre, aki Kelet-Közép-Európa és hazánk kapcsolatának legavatottabb kutatója, *Népek országútján* című kötetében, a *Neruda és Petőfi* című tanulmányban lefordítja prózában Jan Neruda *Honvéd* című költeményét, amelynek első fele gyakorlatilag Garay versének átköltése, de ezt nem veszi észre. Ez a költemény 1861-ben a svájci emigráns Čech című folyóiratban buzdította a cseh hazafiakat sorsuk megváltoztatására. (Elképzelhető, hogy a szerkesztő, Frič magyarul is ismerhette, hiszen 1849 után több évig raboskodott Komáromban és Désen – ahogy ezt Kovács megírja.)

A *Prágai rejtelmek* szerzője, Jan Neruda azonban a honvéd tettéből levonta a logikus következtetést és művébe írta: „*Mi még nem tudunk meghalni hazáért, a nemzetért, az arany szabadságért...*”⁷ Kovács Endre fényt derített e gondolat további sorsára is: „... messze a cseh határokon túl, a bolgár irodalomban találkozunk a vers fordításával. Első ízben a *Nauka* [Tudomány] c. revűben 1882-ben [...]. A nerudai mondás szinte szállóigévé lesz a bolgár irodalomban: „*Nij neuměeme da mrem*” (Mi még nem tudunk meghalni). 1899-ben T. Načov választja mottóul abban a röplapjában, amelyet Kóburg Ferdinánd cár ellen írt...”⁸ (Lajos Fülöp király unokáját, Koburg-Koháry Ferdinánd herceget, a magyar honvédlovasságban szolgált hadnagyot 1887. július 7-én választották nagy többséggel bolgár cárnak.)

Ha meggondoljuk, hogy három nemzet közös gondolkodását indította el Garay János verse, már aligha nevezhetjük jelentéktelennek. Az is bizonyos, hogy az 1850-es évek magyar

Töttös Gábor: Aki először emlékezett az aradi tizenháromra
Egy Garay-vers és hatása

lírájából egyetlen mű sem ért el hasonló hatást. Ezek után talán célszerűbb lenne elhinnünk, hogy a haza, a nemzet és a szabadság szent ügye a hajdani költőt s a honfiakat egyaránt hevítette, fölösleges tehát kétségbe vonnunk érzéseiket, tetteiket. Legalább ennyivel tartozunk nekik...

Garay János: *Honvéd halála*

*Ott volt véres csatában,
Küzdött mint senki még,
Kilenc nehéz sebétől
Végtére elesék...*

*A sírásók csodálva
Bámulják tetemét,
Megvizsgálják egyenkint
Kilenc nehéz sebét.*

*„Ez él” kiált az egyik,
Mert fölnez a vitéz –
S azonnal ápolyára
Hajlik mindannyi kéz.*

*„Légy megnyugodva – mondják
Derék vitéz valál;
Illő, hogy martalékúl
Ne kapjon a halál.*

*Pajtásid elhullának,
Csatátok elveszett;
De te karunk közt vissza
Kapod az életet.”*

*„Mit! – szól az éledő hős,
S megint megdermedett –
Pajtásim elhullának?
Csatánk is elveszett?*

*Úgy mért nekem az élet,
Ha ők elestének...
Ha nem hazám a győztes,
Úgy csak temessetek!”*

*S kilenc nehéz sebéről
Letépi kötegét –
A sírásók könyezve
Ássák el tetemét.*

Töttös Gábor: Aki először emlékezett az aradi tizenháromra Egy Garay-vers és hatása

JEGYZETEK

- ¹ A cikk jegyzetek és képanyag nélkül, az itt közölthöz képest fordított címmel és alcímmel először az Élet és Irodalom 54. évfolyam 40. számában 2010. október 8-án jelent meg.
- ² A *Pesti Röpivék* magyar szépirodalmi lap volt az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése után. (Alcíme: magyar írók füzetei a szépirodalom, társasélet és divat köréből). Szerkesztője Szilágyi Sándor, kiadója Kozma Vazul volt. Megindult Pesten 1850. október 6-án és a 10. száma, amely december 8-án *Pesti Ívek* cím alatt jelent meg, volt az utolsó, miután a 11. számmal a lapot betiltották.
- ³ *Pesti Röpivék*, 1. évf. 1. sz. Kozma Vazul, Pest, 1850.
- ⁴ Arad vára, 1849. december 28. In: *Garay emlékkönyv*. Garay János levelezése 1827–1853. Szekszárd tisztelegése a költő születésének 200. évfordulóján. Szerk. KACZIÁN János. Szekszárd Megyei Jogú Város – Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, 2012, 167.
- ⁵ *Garay emlékkönyv* (2012) 170.
- ⁶ SZINNYEI József (1981): *Magyar írók élete és munkái*. III. köt. Szerk. KOLLIN Ferenc. Magyar Könyvkiadó és Könyvterjesztők Egyesülése, Veszprém, 1008. Garay János szócikk: <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/> (Letöltés: 2023. jún. 29.)
- ⁷ Idézi: KOVÁCS Endre (1950): Petőfi és Neruda. *Irodalomtörténet*, 38. évf. 1. sz. 89.
- ⁸ KOVÁCS (1950) 89.